

100 danmarkshistorier
Læseprøve

Poul
Duedahl

Uni-
versal
-tid

Aarhus Universitetsforlag

100 danmarkshistorier

**Poul
Duedahl**

**Uni-
versal
-tid**

Aarhus Universitetsforlag

Universaltid

© Poul Duedahl og Aarhus Universitetsforlag 2017

Serie: 100 danmarkshistorier

Forlagsredaktion: Peter Bejder

Tilrettelæggelse, sats og omslag: Trefold

Repro: Narayana Press

E-bogsproduktion: Narayana Press

ISBN: 978 87 7184 340 8

Projektet "100 danmarkshistorier" er støttet af
A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers
Fond til almene Formaal

Dette er en gratis læseprøve af seriens første
bog (uddrag), der udgives i september 2017

FAGFÆLLE-
BEDØMT

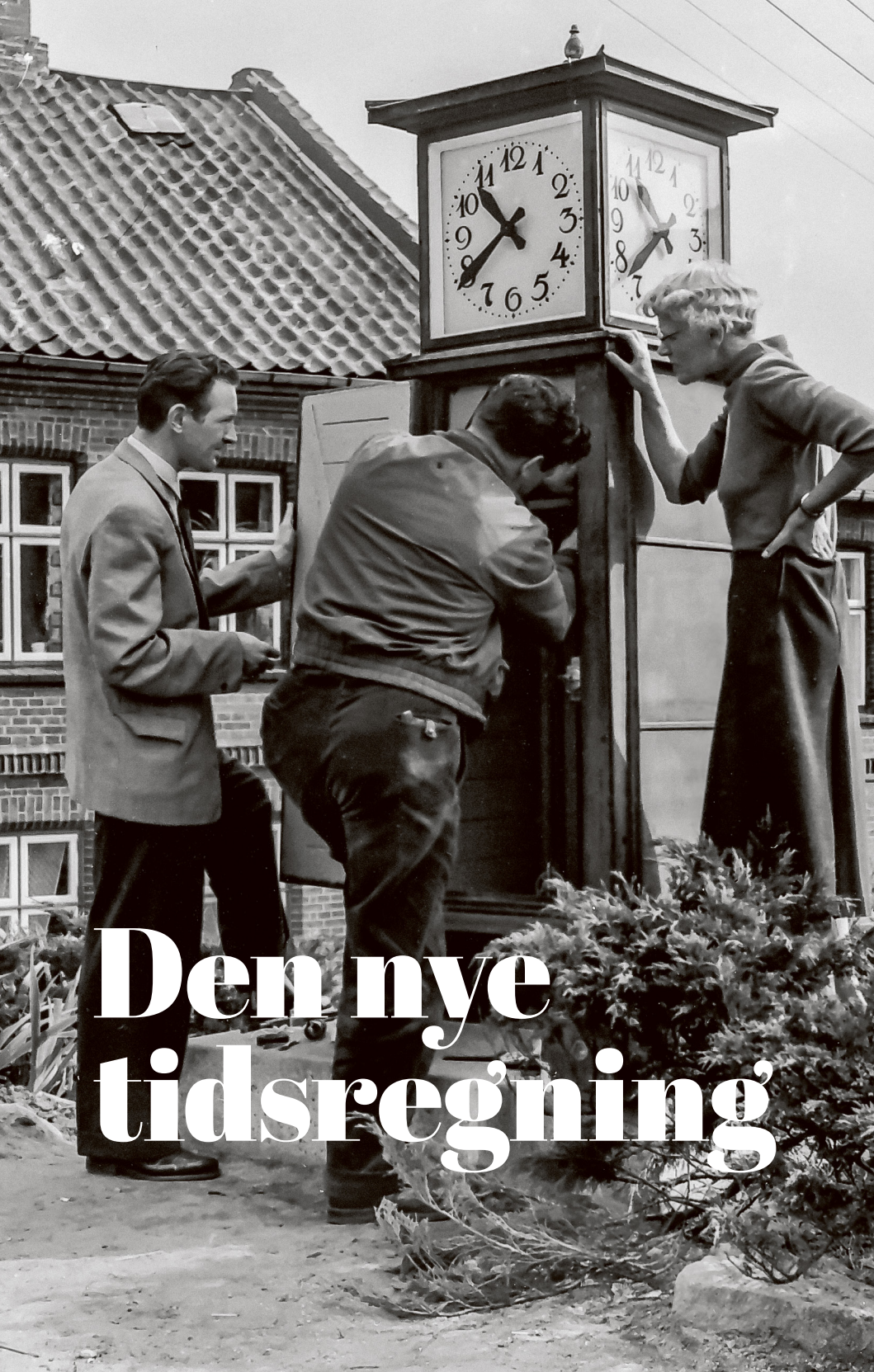
Aarhus Universitetsforlag

Finlandsgade 29

8200 Aarhus N

www.unipress.dk

**'Lille Big Ben' var det
lokale kælenavn for
dette ur i Kolding.
Uret var fra 1948 og
skulle trækkes op
en gang om ugen og
korrigeres, så det fulgte
universaltiden. Sådan
blev det muligt for
byens borgere at indgå
aftaler med andre,
uanset hvor de boede.
|| Kolding Stadsarkiv/
Peter Thastum/Kolding
Folkeblad**

Den nye tidsregning

Nye tider

Boom! Lange haler af ild og gnister fløj til vejrs og forvandlede sig under brag og smæld til kaskader af forunderlige, kulørte stjerner på himmelhvæle vingen. Folk myldrede ud på gader og stræder, og en del søgte ind mod bymidten og Nikolaj Plads for at tage slagmarken i øjesyn og for selv at tage del i kanonaden. Snart blev der skudt fra hvert et gadehjørne.

Især hovedstadens yngre medborgere havde placeret deres disponible formue i al den knaldefekt, der kunne opdrives, og kastede sig med ildhu og struttende lommer over antændelsen af kulørte indpakninger, som futede og spruttede, peb, fløjtede og bragede. Røde kinesere, russiske bomber, knallerter, skrubbudser, troldkællinger og blålys. De, der ikke havde råd eller nerver til den slags, forsynede sig med hankeløse krukker, sprukne talkener og kasserede flasker. Genstandenes bratte møde med trappeopgange og portåbninger leverede rummel og rabalder i et lydniveau, der fint kunne måle sig med fyrværkerens frembringelser.

Nytårsnat 1893-94 var præcis, som den plejede. Med en enkelt undtagelse. Redaktører og journalister havde i ugerne forud skrevet i aviser og dagblade og bedt folk om at huske at bevæge sig udenfor i god tid og hilse det nye år velkommen. Ellers kom man let for sent.

”Jeg skal nemlig sige Dem”, forklarede en journalist fra *Aftenbladet* den kusk, som nytårsaftensdag havde kørt ham hjem:

”Nytaarsdag rykker Tiden 10 Minutter – eller for at tage det korrekt 9 Minutter og 41 Sekunder – frem; det vil sige, naar Klokken er 2 Minutter over 12, saa er den i Virkeligheden 12 Minutter eller rettere 11 Minutter og 41 Sekunder – Snak! 7 Minutter og 59 Sekunder – hvad jeg vilde sige, saa er den 9 Minutter – Sludder 59 Minutter og 41 Sekunder – nej – Puh! – er vi da for Satan ikke snart hjemme; det er et slemt Jydepottetrav den Krikke stiller op.”

Det var heller ikke let at holde styr på tallene. Mest fordi de færreste forstod, hvordan Rigsdagen overhovedet var nået frem til dem.

Helt grundlæggende bestod opgaven i at springe 10 minutter over, så man kunne blive del af det tidsmæssige verdenssamfund. Eller 9 minutter og 41 sekunder for at være præcis. Det var, hvad det tog den roterende jordklode at tilbagelægge turen mellem Det Kongelige Observatorium på Østervold i København, som hidtil havde målt tiden i Danmark, og den usynlige længdegrad, hvis klokkeslæt landet nu skulle følge. Den lå ifølge kortene to kilometer øst for Gudhjem på Bornholm.

Der var bare et problem: Var det mon de sidste 10 minutter af det gamle år eller de første 10 minutter af det nye, der skulle springes over? Aviserne havde glemt at skrive det.

En realskoleforstander og amatørastonom fra Odder ved Aarhus fandt det rimeligst at begynde det nye år på en frisk og havde i aviser og dagblade agiteret for at stille urene frem et kvarter før midnat. Så var der stadig fem minutter tilbage, og på den tid kunne man sagtens nå at få overtøjet på og komme udenfor og tage vel imod det nye år. De mennesker, der fulgte hans opfordringer, udgjorde frontkolonnen i bombardementet den nytårsnat.

Men ikke så snart var de største drøn stilnet af, før det milde og tørre vintervejr lokkede nye skarer af feststemte mennesker på gaden. En skribent på *Nationaltidende* havde nemlig fundet det mere passende at rette uret 10 minutter før midnat og først derefter skåle, iføre sig overtøjet og forlade huset. De mennesker, der fulgte hans opfordringer, satte derfor gang i de krudtimprægnede lunter igen, og nye stængler af ild steg hvæsende til vejrs og omdannede sig til skærme af røde, blå og hvide blomster og guldregn.

Efter nogle minutter aftog mængden af fyrværkeri en smule. Men dér sluttede festen ikke. Efter yderligere nogle minutter gentog hele menageriet sig. En sagte futten blev til højtlydt hvislen efterfulgt af nye, flygtige lysformationer og kraftige drøn. Det var fra dem, der havde nærlæst spalterne lige op mod årsskiftet. For embedsmændene i Kirke- og Undervisningsministeriet var blevet opmærksomme på forvirringen alt for sent, og et hastigt udstukket dekret bekendtgjorde, at det gamle år skulle have lov til at løbe helt ud. En verden af skøne, kulørte syner viste sig på himmelhvælvingen et øjeblik og svandt så ind til funkende perler for til sidst at opløse sig i mørket som luftspejlinger og blændværk.

Sådan gik det til, at nytåret 1893-94 blev fejret mindst tre gange.

Billedet var det samme overalt i landet, selv om fejringerne gled sammen de fleste steder. På Odenses centrale plads, Flakhaven, var der mange mennesker, som ville være vidner til springet i tid, og i samme øjeblik som den tredje og sidste årsskiftefejring var fuldbragt og den internationale standardtid indført af alle – nu også af det officielle Danmark – bevægede minutviserne på rådhusets ur og tårnuret på Skt. Knuds Kirke sig frem. I fremr

tiden skulle de ikke længere følge hovedstadens tid eller solens gang på himlen, som hidtil havde givet lige så mange tidszoner, som der var sekunder på urskiven. Det nye system sikrede nemlig, at urene i størstedelen af verden fremover fulgte Royal Observatory i Greenwich lidt uden for London, så sekunder og minuttal var ens overalt. De ændrede sig kun, og med præcis en time, når man bevægede sig 15 længdegrader i den ene eller den anden retning. I Danmarks tilfælde altså til Bornholm. Jorden var herefter at betragte som én enorm melon broderligt fordelt i 24 store skiver, og alle mennesker, unge som gamle, fra Skagen til Gedser og fra Blåvandshuk til Christiansø, tilhørte nu den samme, mellem-europæiske tidszone. Det gjorde tiden let at forstå og problemløs at regne ud.

Da de sidste mennesker havde indstillet sig selv og deres lommeure på de nye tider, havde de første for længst kastet sig over nytårsløjerne. Vogne blev skubbet et andet sted hen, end de var parkeret, vasketaljer og havelåger fandt plads i nærmeste flagstang, og skilte blev flyttet, så bageren blev til slagter og urmageren til barber. I Aalborg, hvor det gik voldsomt til, blev der væltet en fiskekvase på havnepladsen, byens bænke blev banket til pindebrænde, og det lokale politi måtte tage stavene i anvendelse og foretage rydninger i byens Algade i to omgange.

Andre steder i landet antog løjerne en endnu grovere karakter. Hos en gæstgiver i Hillerød smed kåde mennesker fyrværkeri ind i spisestuen og antændte gardinerne, hos en bogbinder i Aarhus gik det ud over entreen, mens et sjællandsk husmandssted, som blev flammernes bytte, viste sig at tilhøre et ægtepar, der kort forinden havde tegnet en lukrativ brandforsikring. Det skulle de aldrig have gjort. Parret tilbragte resten af nytåret i kachotten.

Værst gik det nu alligevel ud over en 13-årig

dreng i Herskind lidt uden for Aarhus. På landet tog man nemlig budskabet om at skyde nytåret ind ganske bogstaveligt, og våben af enhver slags blev hentet frem. Drengen mødte med en pistol. Netop som han tog kalorius frem af jakkelommen, gik den af, og han døde på stedet. Afgørelsen af, hvorvidt han var omkommet i det gamle eller i det nye år, blev en af de sidste og mest triste begivenheder i danmarkshistorien, som afgang af, hvilken tidsbestemmelse sognefogeden og kirkebogsføreren sværgede til. På samme måde var der givetvis jordemødre, som i et splitsekund kom i tvivl om, i hvilket år de spædbørn, der fik skænket livet den nat, egentlig kom til verden. En afgørelse, der for drengebørnene senere fik betydning for, hvornår de skulle aftjene deres værnepligt. For ingen døde, og ingen blev født i årets første ti minutter, ingen kunne i al fremtid knytte minder til dem, og ingen historikere kunne – nå ja, måske med enkelte undtagelser – inkludere dem i deres bøger.

Sådan kom 1894 både lidt for tidligt til verden og sluttede senere, end det plejede.

Kort efter satte frosten ind. Sneen dryssede, og vinden begyndte at pibe om gadehjørnerne, og efterhånden som isen lagde sig i et tyndt lag over vandet i landets branddamme, søer og havne, fik folk andet at tænke på.

Danmark havde fået en ny tidsregning.

Sol over Gudhjem

Det var unægteligt de færreste, der mærkede, at deres liv tilsyneladende mistede 9 minutter og 41 sekunder, for den tabte tid havde ingen umiddelbare konsekvenser. Måske lige ud over den lidt negative, at folk måtte før op om morgenen, og at det blev lidt

senere lyst, når nu solen ikke længere stod op klokken 8.32 i København, men klokken 8.42.

Da solen lidt længere op ad dagen stod højest over Bornholm, var klokken officielt 12 i hele Danmark, for sådan fungerede den nye tid, Greenwich Mean Time. Eller 'Gudhjemtid', som vittige folk omtalte den mellemeuropæiske tidszone, der afveg fra den med en time. Det var nemlig først mange år senere, at den nye, internationale standard officielt blev omdøbt til universaltiden. Men det var præcis, hvad den var, nemlig en universel standardisering af tidsmålingen, der som udgangspunkt inkluderede samtlige lande på jordkloden.

Gudhjemtiden betød, at det blev senere mørkt om aftenen, hvad ingen harcelerede over. Så var konsekvenserne trods alt alvorligere i Belgien, hvor befolkningen var tvunget til at sætte uret adskillige minutter tilbage og nu frygtede kulmørke aftener og betragtelige ekstraudgifter til gas, petroleum og pindebrænde.

Det var dog de færreste, der allerede fra første dag var helt afklarede med, hvordan tidsændringen fungerede. "Klokken 8 i Morgen gaar Toget, som jeg skal med, og ikke 8.10, som De vil have mig til at tro," udbød en mand, da en journalist fra *Aftenbladet* i bedste mening gjorde opmærksom på tidsforskellens betydning for passagererne på strækningen mellem København og Roskilde. "Jeg har lige været henne at se paa Afgangstiden, og den lyver sgu ikke." Omvendt bekendtgjorde selskabet bag dampskibet S/S Spodsbjerg, som sejlede mellem havnene på Langeland, at afgangstiderne fremover faldt 10 minutter senere end hidtil. Det gjorde de nu ikke, viste det sig. Det var bare tallene, der drillede.

Langt de fleste nøjedes med at undre sig over, hvad den ny tælle måde overhovedet skulle til for, og det skortede ikke på vittigheder, der udstillede

tidsudjævningen som en småændring, der allerhøjst havde betydning for de nøjeregnende ansatte hos De Danske Statsbaner og – hvis man skal tro den sønderjyske avis *Heimdal* – de indsatte i landets arresthuse:

” – Du Stoffer, er du med paa den ny mellemeuropæiske Tid?

– Næ!

– Jo, ser du, den gi'r os dog immervæk 10 Minutters Afslag i de 5 Dages Vand og Brød. Vi blev sat ind Kl. 9 og skal ud Kl. 9, men var den mellemeuropæiske Tid ikke kommen, saa havde der været 10 Minutter længere til Kl. 9, end der nu er. Er du nu med paa den?

– Næ!

– Ka' du ikke forstaa, at naar man saadan paa en Gang skruer Klokken 10 Minutter frem, saa vupti er man 10 Minutter ældre, uden at man véd af det?

– Næ!

– Ka' du ikke forstaa, at dersom jeg stjal mig til at skruer Arrestforvarerens Uhr 10 Minutter frem, saa lukker han os ud 10 Minutter før han maatte?

– Jo!

– Ja, ser du, det er den mellemeuropæiske!”

Men når lovgivningsmagten sætter hele den danske befolkning i sving med selv små tidsmæssige justeringer med alt det praktiske og administrative besvær, der følger med, så tjener det selvfølgelig et højere formål. Standardiseringen af tiden gjorde det helt grundlæggende lettere at kommunikere på tværs af nationale grænsedragninger og kulturelle skillelinjer, og folk kunne tilpasse sig en verden, hvor uret var blevet omdrejningspunkt for alt socialt liv. En verden besat af tid.

Alle mennesker var i årene forud blevet for-

trolige med urskivens tal. De vidste, hvad klokken var, fæstede lid til, at andre også kendte den, og de forstod, at den fælles tidsforståelse var en forudsætning for, at man kunne udføre planer i samarbejde med andre, så samfundet fungerede. Langt de fleste i en vis alder havde pr. 1. januar 1894 lært at sætte vækkeuret til og som det allerførste om morgenen kigge i retning af det i håbet om at kunne ligge fem minutter længere uden at få dårlig samvittighed. De havde lært at stå op, gå hjemmefra og tage offentlige transportmidler på faste tidspunkter, skifte rute undervejs, aftale møder og styre arbejdsdagen. Så kunne de nemlig nå at være hjemme, mødes med venner og nå i seng til ordentlig tid, så de var friske næste morgen, når vækkeuret igen gjorde opmærksom på sig selv. De havde lært at passe tiden.

Ved så at skrue lidt på minutviserne i lande med forskellige minuttal og skabe timebrede tidszoner gjorde man det samtidig lettere at mødes på tværs af steder med lokale traditioner for tidtagning og på tværs af landegrænser. Det var ikke helt uvæsentligt i en tid, hvor transportmidler tilbagelagde store afstande på få timer, hvor verdenshandlen havde nået et niveau, som ingen havde set mage til før, og hvor moderne telekommunikation gjorde det muligt at sende nyheder, ordrer og livsvigtige beskeder om på den anden side af kloden på få sekunder. Omtrent som i dag.

Virkningshistorien er omfattende. Sådan føles det bare ikke. For hensigten med at skabe fælles retningslinjer er jo netop at rydde hindringer af vejen, så man ikke længere mærker dem og derfor heller ikke rigtig påskønner, at de er borte. Da de første danske lyntog i 1930'erne suste i høj fart over Lillebæltsbroen og reducerede rejsetiden mellem Sjælland og Jylland ganske markant, behøvede passagererne ikke længere stille deres ure, når de

**Hvad er klokken slået?
De malmtunge toner
fra landets kirketårne
blev tidens første
lydside, og længe
føjte sognebørnene
slet ikke et behov for
urskiver. På adskillige
landsbykirker findes
de stadig ikke. Her
får den nye Lindholm
Kirke ved Nørresundby
sat klokker op i 1934.
|| Aalborg Stadsarkiv**

ankom, og det var formentlig de færreste, der havde så meget som en vag erindring om dengang, hvor den slags var nødvendigt. På samme måde er det i dag nok heller ikke mange, der takker netop universaltiden for, at himmelrummets satellitter fungerer, og bilens GPS-udstyr kan gelejde folk på rette vej, fordi tiden er indstillet på samme måde. Det falder os ikke engang ind, at moderne navigation har noget som helst med fælles tidsstandarder at gøre. Virkningshistorien er usynlig for os.

Følgevirkningerne var også usynlige for folk i samtiden. Det skyldes, at overgangen fra bondesamfund til en plads i den globaliserede verden ikke skete over en nat. Ændringerne kom i små skridt ad gangen i årene forud, og virkningen drypvist i tiden, der fulgte. Det giver derfor også kun mening at se indførelsen af universaltiden som dansk normaltids i januar 1894 som en betydningsfuld ændring, hvis man sætter den i et større og tidsmæssigt længere perspektiv. Nemlig som selve kulminationen på århundreders udvikling henimod at beherske tiden, gøre den til noget måleligt, løsrevet fra hvordan den føles og bliver erfaret, og gøre den ensartet og tilgængelig for alle. Universaltiden er i det perspektiv først og fremmest endepunktet, et monument over et halvt årtusinds samliv med uret som tidsmål.

Dermed ikke sagt, at vores forhold til timer, minutter og sekunder er endeligt afgjort. Selvom alle verdens lande i dag har tilsluttet sig universaltiden, er der stadig problemer med at blive enige om, hvordan den skal fortolkes. Nu drejer kampen sig bare om millisekunderne, som ikke har mindre betydning i nutidens højteknologiske samfund, end timer, minutter og sekunder havde i fortidens. For universaltiden danner udgangspunkt for jagten på nye teknologiske landvindinger, som kan udnytte den fælles og stadig mere præcise tidsforståelse.

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

Det rører nu ikke ved, at den tidsmåling, tidsorganisering og tidsdisciplin, som universaltiden repræsenterer, er den normaltids, vi i Danmark har fulgt lige siden. Derfor kan man med god ret sige, at vores tidsregning begynder den 1. januar 1894, og at datoen rummer et før og et efter. Et før og efter verden slog i takt.

Olsen-banden på rådhusuret i København fra filmen *Olsen-banden går i krig*. Dengang som nu diskuterede folk, hvornår rådhusklokkerne helt præcis angav det nøjagtige klokkeslæt nytårsaften. Rådhusforvaltningen svarede allerede i 1905 et dagblad, at det allerførste kvarterslag er det, der fortæller, at klokken er hel.
|| Det Danske Filminstitut/ Rolf Konow

Urtiden

Tidernes morgen

Tik-tak, tik-tak. Sådan har tidens puls og barndommens soundtrack lydt for generationer af mennesker. Langsomme, ensformige pendulslag med faste intervaller afbrudt af en snurrende lyd og en række klokkeslag. Men sådan har det ikke altid været.

Da den berømte italienske forfatter Dante Alighieri (1265-1321) engang spurgte en toskansk borger om, hvad klokken var, svarede manden, at det var ved den tid, hestene gik til vands. Samme svar kunne han have fået i enhver dansk landsby i de år. For tidsopfattelsen var cyklisk. Hver morgen kunne man konstatere, at solen stod op, og at alting begyndte forfra igen, og at mennesker og dyr gentog, hvad de havde foretaget sig dagen i forvejen. Noget tilsvarende gjaldt måneden, som jo har navn efter et himmelgeme, der også har en fast cyklus. For ikke at tale om årets gang, hvor blomster og træer og trækfuglenes ankomst og afrejse, løvspring og løvfald angav, hvor på sæsonen man befandt sig. Årets gang satte tiden i system. For i naturen sker der sjældent noget nyt. Alting vender tilbage.

Tiden var også elastisk. Nok var døgnet inddelt i morgen, middag, eftermiddag, aften og nat, men om sommeren var dagene lange, og om vinteren korte, og deres udstrækning var ikke styret af fælles, vedtagne tidsmål, men af lys og mørke, hanegal, kreaturernes reaktioner, skyggernes fald, sultfølelse og andre praktiske erfaringer. I folkevisen om drabet

på Den Kullede Greve i Randers i april 1340 hedder det, at han faldt da ”fåret bræged og gåsen kæged og hanen gol på hjalde”. Han blev med andre ord myra det først på morgenen, og det er jo ikke ligefrem en tidsangivelse, der ville gå an i en retssal nu om dage. Det var da også den slags upræcise og ineffektive tidsangivelser, som universaltidens moderne og tidsbevidste samfund bevægede sig bort fra.

Det var netop i middelalderen, at tidsopfattelsen begyndte at ændre sig fra cyklisk til lineær og fra elastisk til ensartet, så tiden blev til præcist afmålte enheder på en lang lige linje mellem fortid og fremtid. En tidsopfattelse, hvor alting var nyt og oprøvet, og hvor dugfriske begivenheder skabte ændringer i en stadig strøm, så man var nødt til at skrive historiebøger for at holde styr på dem og forstå deres blivende betydning.

Det var kirken, der førte an. Kirkeklokkens malmtunge bim-bam, som i middelalderen gav byen lyd og særkende, var det første forsøg på at give tiden en stemme. Klokkens formål var at samle hele menigheden regelmæssigt og til fælles messe, også selvom den i begyndelsen ikke ringede på et særligt klokkeslæt i moderne forstand, men når klokkeren fik den til det. Så var der mere præcision over klostrene. ”Jeg priser dig syv gange om dagen”, erklærer David i Bibelen, og så var munkene nødt til at gøre ham kunsten efter. De mange bønne- og messetider skabte behov for at kalde folk sammen med nøjagtigt udmålte mellemrum, ellers kunne man slet ikke nå at gennemføre dem, hvis man også skulle arbejde, spise og sove. Derfor er det heller ikke spor overraskende, at det er ved den gamle Vestervig Klosterkirke i Thy, et religiøst knudepunkt i middelalderens Danmark, at man finder Nordens ældste bevarede tidsmåler: en solskive med munkenes bede- og messetider indhugget. Skiven synkronise-

rede munkenes liv, så de levede efter samme døgnrytme, for samtidighed, præcision og regelmæssighed var rygraden i klosterlivet.

Men ellers er solskiven ikke specielt imponerende. Den kan kun vise ét eneste klokkeslæt med usvigelig præcision, og det er middagstid. Så står solen nemlig højest på himlen og i stik syd, og skyggen falder på det samme sted som dagen før. Resten af dagen kan den kun gengive tiden tilnærmelsesvist, og det var da også langt fra alle kirkens folk, der stillede sig tilfredse.

Netop klostrene i datidens Europa var hjemsted for munke, som forsøgte at forstå Guds skaberværk ved at observere, tælle, måle og veje. Ved at regne sig frem til solens, månens og stjernernes gang hen over himmelhvælvingen fik de indblik i, hvordan universet er indrettet og fungerer, og for at holde styr på observationerne skabte de små, optrækkelige miniaturemodeller. En metalviser udpegede solens bevægelse om jorden, og så stod man pludselig med en mekanisk tidsmåler.

Tidsmåleren blev kaldt et ur. Ordet er afledt af det latinske "hora", som betyder en "time", altså en enhed i en kunstig inddeling af den lyse dag i 12 – et dusin – lige store portioner. Tiden havde fået et talsprog, og under tallenes herredømme blev tiden en tæmmet og objektiv størrelse løsrevet fra selve tidsoplevelsen – altså tiden, som menneskene i samtiden følte og sansede den. Det blev begyndelsen på den tidsinddeling, som flere hundrede år senere blev standardiseret ved indførelsen af universaltiden som dansk normaltid.

Men ud over at beregne solens gang viste uret sig også perfekt til at skematisere det sociale liv, fordi dets automatiske gang var i stand til at angive tiden døgnnet rundt. Selv i overskyet vejr og ud på de små timer, når solen ikke var der til at hjælpe. Derfor fik

de første mekaniske urværker hurtigt en praktisk anvendelse uden for astronomernes verden.

Det første blev i 1335 opsat på domkirken i Milano, og hurtigt spredte skikken sig til tårnmurene rundt om i hele Norditalien. Der var ingen fælles standard for urenes gang, og det betød, at nogle af dem begyndte forfra ved solopgang, andre til middag og atter andre ved midnat. Det var for så vidt også lige meget, for det var de færreste, der forstod betydningen af urskiven, og mange af de første tårnure var slet ikke forsynet med en. Det var alligevel kun klokkeren, der havde brug for at kende tallene, så han kunne indstille uret. Resten lyttede til kirkeklokkerne, som de hidtil havde gjort. Den største forskel var altså, at menighederne blev tilkaldt automatisk og med en vis regelmæssighed. Det var med Karl Marx' (1818-1883) ord den første moderne maskine, der blev skabt her, og som leverede en ensartet vare – timer – til de mange forbrugere. Det er da heller ikke noget problem at finde historikere, som i hans kølvand har hævdet, at det er med skabelsen af uret, man finder begyndelsen på den europæiske industrialisering.

I 1401 fandt den eksotiske importvare så vej til Danmark. Det år blev det først kendte eksemplar opsat på Ribe Domkirke. Herfra spredte skikken sig til andre egne af landet, og inden århundredet var omme, dukkede også de første urmagere op. Urværkerens opgave var i Danmark som i udlandet at være en maskine for automatisk klokkeklang og give hver time lyd.

Den kronologiske uskyld blev snart afløst af de første bevidste forsøg på at opdrage borgerne til at anvende urene. Det ser man ved, at timebetegnelserne og kravet om præcision sneg sig ind i offentlige dokumenter. Fx blev det i Roskilde i 1422 tilladt udefrakommende at handle på byens torv, når klok-

VAT ICK VERVOLGHE EN GERAECKE DAER NIET AEN
ICK PISSE ALTYT TEGEN DE MAEN.

Spildtid. Med uret fulgte tidsdisciplin og normer for godt tidsforbrug. Den flamske maler Pieter Bruegels maleri med den rammende titel *Pisser på månen* er malet for netop at illustrere et menneske anno 1558 i færd med at forspilde tiden på nyttesløse aktiviteter.
|| **Print Collector/ Getty Images**

ken slog 10, og i København blev det i 1443 slået fast, at folk også gerne måtte bevæge sig ud på gader og stræder om aftenen efter klokken ni. Den moderne tidsmaskine indvarslede en veritabel revolution, som adskillige historikere ikke har været sene til at beskrive som menneskets uafhængighedserklæring i forhold til solen.

Mindre begivenheder blev stadig styret med gamle målemetoder. I det katolske Paris skulle et æg koges et Ave Marias tid, mens det i det profane London kunne klares på "a pissing while". Så kunne alle være med. Tårnurene var nemlig kun det første af en lang række forsøg på at disciplinere mennesker og styre deres adfærd ved hjælp af mekaniske tidsmålere. Til gengæld går der en lige linje herfra og frem til indførelsen af universaltid flere hundrede år senere. For det var med indførelsen af universaltid, at disciplineringsmissionen var tilendebragt, og at alle mennesker accepterede og fulgte den samme tid. Ovenikøbet i en grad, så de slet ikke tænkte over, at der er andre måder at leve på.

Mester Jacob

Et menneske med et ur ved, hvad klokken er. Det ved mennesker med to ure til gengæld ikke altid. Problemet er, at ure ofte går forskelligt, og når de gør det, bliver de nyttesløse til sociale formål, medmindre man er enige om, hvilket ur man skal følge.

Universaltiden var et forsøg på at rette op på problemet ved at skabe en fælles tid. Det forhold, at den dækker hele verden, gør den i sagens natur til et forholdsvis nyt fænomen, men ideen om en verdensomspændende fællestid kommer ikke ud af ingenting. Behovet for en fælles forståelse af tiden er nemlig lige så gammel som urene selv. Bare i en mindre geografisk skala.

I første halvdel af 1500-tallet havde samtlige domkirker og en række mindre kirker i Danmark anskaffet sig tårnure, og så længe der kun var et ur i hver by, var der intet problem. Den lokale klokker var herre over den lokale tid, og alle refererede til de samme tal og klokkeslag. Derfor gjorde det ikke så meget, hvis uret gik, som det selv havde lyst til. Langt de fleste tårnure var i øvrigt kun forsynet med en enkelt viser – en 'jenpeger', som man sagde i Jylland – og på grund af urværkets simple indretning var dens gang over skiven temmelig ujævn for nu at sige det mildt. Faktisk skulle den stilles hver eneste dag, hvis den skulle gå bare nogenlunde i overensstemmelse med solens gang over himlen. Mange klokkere var ligeglade, for andre var det en æressag. I Grevinge Sogn på Sjælland gik man så vidt som til først at anskaffe sig et tårnur til kirken for så fire år senere at anskaffe sig en solskive til at stille uret efter.

Uret leverede under alle omstændigheder mere præcision, end man havde været vant til, og det frigjorde tidsangivelserne fra de daglige tilbagevendende hændelser og naturens indikationer, som man jo ikke havde adgang til i byen på samme måde som på landet. Fra nu af var den fem om morgenen i købstaden, når klokken ringede fem gange, uanset om solen var stået op, og hanen galede eller ej. På den måde havde byen en fælles tidsforståelse, en normaltid, og uret var en autoritet og sandsigerske, der gav mennesker mulighed for at mødes til aftalt tid.

Gudstjenester, retsmøder og auktioner begyndte pludselig på klokkeslæt, markederne fik fast definerede start- og sluttidspunkter, og færgesmakkernes afgangs- og ankomsttider blev fastlagt efter uret og ikke længere efter, hvornår skibene havde kunder nok. Det tvang folk til at kigge op i retning af tårn-

uret. Det mekaniske urværk sikrede også, at klokke-
ren ikke ringede for tidligt til arbejde og for sent til
fyraften og gav anledning til arbejds konflikter. Når
folk kom i konflikt med loven, begyndte undersøgel-
sesdommere med at tidsfæste begivenhederne med
timeslagene for at afprøve øjenvidnernes troværdig-
hed. Også selvom klokkeslættet stadig undertiden
og på forunderligste vis blev blandet sammen med
den gammeldags forståelse af døgnrytmen, som når
der i en tingbog står om et slagsmål i 1500-tallets
vintermørke Randers, at det fandt sted ”om Natten
mellem 8 og 9.”

Universaltiden sikrede, at borgerbørn mødte i
skole til aftalt tid og fulgte et skema. De fik timer,
som det hed, og det tvang latinskolelærerne til at
gøre brug af en anden opfindelse, som indsneg sig
sydfra sammen med uret, nemlig timeglasset. Det
sørgede for, at undervisningstiden varede præcis så
lang tid, som den skulle, og retfærdiggjorde, at børn
blev tugtet, så det kunne mærkes i rygstykkerne,
når de ikke respekterede tiden. Tidsdisciplinen
gjorde skoleeleverne klar til arbejdslivet, og det blev
op til uret at afgøre, om de havde grund til at spise.
Ikke om de var sultne. Normaltiden gav på samme
måde vagten ved byporten mulighed for at se, hvor
længe der var til næste vagtskifte, og hans afløser
mulighed for at se, hvornår han skulle møde. Og
fra bevarede kirkeregnskaber kan man se, at hånd-
værksmæssige opgaver begyndte at blive opgjort i
arbejdstimer frem for i hele og halve dage. Sådan
voksende den moderne verden frem under kirkelig
vejledning.

Problemet opstod først, da købstæderne fik
mere end et ur, og de efter få timers forløb viste sig
at gå i hver deres tempo. Hvilken tid skulle folk så
følge?

København var den første by, som havnede i det

tidsmæssige dilemma. Det tvang i 1562 magistraten til at udpege uret på Vor Frue Kirke, opsat året forinden og skyld i miseren, som det, der fremover angav byens officielle tid. Nu var det altså ikke længere kirken, men byens elite af driftige købmænd, der førte an i kravet om en normaltids. Det var en tendens, som ifølge den franske middelalderhistoriker Jacques Le Goff (1924-2014) fandt sted overalt i den vestlige verden som udtryk for en verdsliggørelse af tiden. Der var nemlig penge i den. Det kunne betale sig at lave faste aftaler og rydde ud i spildtiden. Og så blev det Jacob Klokkers pligt at stille uret regelmæssigt efter solen, og andre klokkeres pligt at følge Jacobs ur. Ellers blev de fyret.

Mester Jacobs klokke blev Københavns første koordinerede normaltids. Ordningen varede frem til februar 1585. Så slog lynet ned i kirketårnet og gjorde de Jacob arbejdsløs, og byen henslæbte 12 år, indtil Helligåndskirken fik et ur, som viste sig lige så pålie deligt. Det var ovenikøbet forsynet med fire skiver, så det kunne aflæses i alle verdenshjørner. Derfor blev det Københavns nye tidsstandard.

Det var også ved den lejlighed, at byen indførte en normaltids for natten, når solen ikke længere var behjælpelig og ingen i stand til at aflæse kirkens urskiver i mørket. Så blev det nattevægternes opgave at gå omkring og råbe med høj røst, hvad urværket slog, eller gentage tårnvægterens råb, når han fra glughullerne meddelte klokkeslættet. I de følgende år gjorde købstad på købstad vægterne til natlige urværker og levende ekkoer af kirkeurets normaltids. På den måde fik borgerne konstant adgang til det samme klokkeslæt, og man sikrede sig, at de kom i seng til ordentlig tids, så de mødte friske og veludhvilede på arbejde den følgende morgen og på samme klokkeslæt som deres kolleger.

Det blev de allerførste forsøg på en standardi-

sering af tiden i Danmark, hvor universaltiden blev den sidste. Urenes synkroner gang viste sig uhyre anvendelig og er udtryk for, at folk i byerne i stort tal havde underkastet sig deres mekaniske, fremadskridende tikken og anvendte timer som tidsmål og fælles referenceramme.

Misundelsens magt

På Rosenborg Slot findes det forunderligste urværk i kongeriget. Et sindrigt konstrueret og mandshøjt mekanisk møbel. Urskiven er forsynet med en enkelt viser, som til gengæld er et døgn om at nå hele vejen rundt, og den går med en enestående præcision efter tidligere tiders forhold. Tiden varierer kun med omkring 10-20 minutter i døgnet. Møblet rummer desuden en evighedskalender og en globus, som angiver solens, månens og stjernernes gang over himmelhvælvingen.

Men ikke nok med det. På etagerne over urskiven kan man med en times mellemrum blive vidne til en række særprægede kunststykker. Med ét dukker de fire menneskealdre frem af deres skjul i den mellemste etage og slår fire kvarterslag, hvorpå Kristus byder sig til i etagen ovenover, inden døden besørger timeslagene med en knogle, og et par engle slår i takt med et scepter og vender et timeglas. Seancen følges af en lille højtidelig pause. Så høres en sagte snurren, og figurerne i den nederste etage rører på sig. Det er de hellige tre konger, der glider forbi Jomfru Maria med barnet på skødet. Idet sølvfigurerne passerer jomfruen, afleverer de et koket buk og spankulerer videre, og et sangværk musicerer under akkompagnement af en kriger på basun og riddere og herremænd med klokker. Hele sceneriet afsluttes af Skt. Peters hane, som troner øverst oppe på tidsmøblets kuppel. Pludselig

trækker den hovedet tilbage, basker med vingerne og udstøder en lyd, der engang for mange år siden formentlig mindede om hanegal.

Det er skaberværket i miniaturemodel. Smukt at se på og godt at få forstand af, men i mange henseender aldeles upraktisk og et godt udtryk for, hvordan private urværker i de første århundreder måske nok var tidsforkyndere, men først og fremmest luksusvarer og statussymboler. Det kunne næsten ikke være anderledes, når de var så store, sjældne og dyre. Dette faktum forekommer måske lettere ligegyldigt, når man ønsker at forstå, hvordan ure og tidsorganisering blev udbredt til Gud og hvermand, så de kunne få adgang til den samme normaltid.

Men ligegyldigt er det langt fra. Man skal nemlig aldrig underkende betydningen af misundelse, brødnid, skinsyge og hele den drivkraft, der ligger i ønsket om at skaffe sig noget større og mere imponerende end naboen. Eller i det mindste noget tilsvarende. Eller – hvis pengene ikke rækker – noget, der minder bare en smule om det, man har set, og som adskiller en selv fra dem, der slet ikke har råd.

I den forstand har intet ændret sig. Tidsmålere hører stadig til blandt de mest eftertragtede prestigesymboler, selvom de nu om dage oftere har form af brillantbesatte armbåndsure fra Schweiz. Formålet er under alle omstændigheder det samme, nemlig at signalere, at man besidder økonomisk og kulturel kapital. Hvis urskiven så også kan vise, hvad klokken er, er det en glædelig sidegevinst.

Det fænomenale ved den slags misundelsesmaskiner er, at de skaber en bevidsthed hos andre mennesker om, at ure har værdi og er efterstræbellesværdige goder, som man bør arbejde hårdt på at få fingrene i. Præcis derfor har prestigeobjekter det med at spredes hurtigere end nytteobjekter.

Hvad angår den forunderlige tidsmaskine på

Rosenborg, så ved vi, at den blev skabt i 1594 af samtidens kendteste urmager, Isaac Habrecht (1544-1620) i Strasbourg. Selvom der er visse uklårheder i historie og ejerforhold, er der formentlig tale om det selvsamme ur, som blev erhvervet i brugt stand af Christian 4. (1577-1648) og i samtiden fik beskuerne fra fjerne egne af verden til at miste mælet for siden at genvinde det, når de skulle skrive rejseberetninger. Det var netop formålet. Besøgende skulle forbavses og forundres, beundre og misunde. På den måde blev det unikke og eksklusive ur et idealbillede, som andre ønskede sig, selvom de sjældent blev i stand til at opvise et i samme eksklusive former. Misundelsen førte til en slags nedsivning. I første omgang fra kongen og til de øverste samfundslag og dermed et første skridt henimod privatiseringen og masseudbredelsen af uret, så ethvert menneske ad åre fik personlig adgang til klokkeslættet.

Det er i øvrigt ikke spor tilfældigt, at netop Christian 4. anvendte uhyre summer på ure, for han var i tidsmæssig forstand det første moderne menneske i Danmark. Han var blandt de danskere, der først voksede op omgivet af ure, og for ham var mekanisk tikken et barndomsminde, og brugen af en mekanisk genstand til at huske tiden en naturlig del af tilværelsen. Alle vi andre er så at sige spejlbilleder af ham, for vi har kopieret hans og samtidige statsoverhoveders livsstil og er børn af den samme 'ur-civilisation', som den italienske forfatter Umberto Eco (1932-2016) engang benævnte den. En væsentlig forklaring på kongens og vores egen fortrolighed med og afhængighed af ure ligger netop i opdragelsen og i den punktlighed og effektivitet, som deres blotte tilstedeværelse medfører. Kongens bedstefar ansatte Danmarks første hofurmager og begyndte i en sen alder at interessere sig for tidsmekanikken, mens forældrene opbyggede en hel samling, og selv

fik han som dreng et af sin fars rejseure med, da han begyndte i skole på Sorø Akademi. Så kunne han møde til tiden, planlægge dagen og sikre sig en ordentlig nats søvn. Senere begyndte han at gå med et lommeur, som kunne hales op overalt og stilles efter nærmeste tårnur. Det dannede mode.

I hvert fald viser samtidige fortegnelser over folks løsøre, at urværker i stor stil blev erhvervet af rigets mægtigste mænd, mens urmagere nedsatte sig i alle større købstæder. I 1626 var der alene i København så mange, at de optrådte som en særlig afdeling af Københavns smedelav, også selvom det var de færreste kunder, der havde råd til en udskrivning som adelsmanden Holger Rosenkrantz (1574-1642) til Rosenholm og Skafø på Djursland, da han i 1631 betalte en urmager fra Horsens for at fremstille et stort ur og 10 mindre.

Sådan blev kirkens og kongens privilegier gradvist spredt, og det var også nødvendigt. For det giver jo ikke mening at have et ur, hvis ingen andre har adgang til et. Bag den glitrende facade er ure trods alt først og fremmest et kommunikationsredskab til brug for personligt fremmøde. Uret kræver efterligninger, så man kan lave aftaler, være sammen om at skabe profit og gøre livet så rationelt som urværket selv.

Statstiden

”Hvad er klokken?” spurgte monarken.

”Den er præcis så meget, som det måtte behage Deres Majestæt”, svarede kammertjeneren.

Orduudvekslingen mellem den franske konge, Ludvig 14. (1638-1715), og hans fordringsløse undersåt fandt angiveligt sted i kølvandet på et langvarigt statsrådsmøde. Uanset sandhedsværdien afspejler den de magtbeføjelser, som Solkongen og hans

Det er en politisk beslutning, hvad der står på urskiven. I 1793 bestemte den franske regering sig for at inddele døgnet i 10 timer på hver 100 minutter. Nogle år senere blev skiverne dog malet om igen. Her er det Skt. Knuds Kirke i Odense, som i 1949 får genopfrisket de velkendte tal.

|| **Fyens Stiftstidendes pressefotosamling/ Odense Stadsarkiv**

enevældige kolleger var i besiddelse af. De havde monopol på at tage beslutninger om snart sagt alt mellem himmel og jord, og ingen var bedre skikket til at gennemføre nye standarder i en håndvending og fremme retningen imod synkroniseringen af menneskelivet end netop dem. For standardisering kræver et element af autoritet og tvang.

De europæiske fyrster var i de år meget optaget af netop tiden og forsøgte at eliminere al forstyrrende teknologisk ufuldkommenhed og al kulturel og social afvigelse fra det synkrone liv. De anså nemlig med rette tidens ensartede og regelmæssige gang som et grundvilkår for et effektivt og velfungerende samfund. Derfor blev den en statsopgave. Det forklarer, hvorfor universaltiden siden og i de fleste lande blev indført ved lov.

Under hjemlige himmelstrøg begyndte det ikke overraskende med Solkongens danske kollega, Christian 4. Han så det uforløste potentiale, ure rummede som sociale styringsredskaber, og som han kunne realisere gennem en større grad af tidsmæssig ensretning. Han fik opsat tårnure overalt på sine slotte og holdt skarpt øje med, at de fulgte tiden, og han straffede enhver afvigelse. Værst gik det ud over Frederiksborg Slots klokker, som sov for længe til at ringe klokken fem en morgen, kongen tilfældigvis overnattede. Det kostede synderen seks timer til spot og spe iført den spanske kappe.

Kongen ansatte fem trompetere, som hver eneste dag, sommer og vinter, stod placeret i Blåtårn på Københavns Slot og blæste reveille om morgenen klokken fem, og når kongen gik til bords klokken 10, og som diverterede med musik under middagen og til aftensmaden klokken fem, inden de takkede af med en sidste fanfare om aftenen klokken syv. Tidsforkyndelsen kunne høres af de nærmeste naboer, og efterhånden omfattede den også byens øvrige indbyggere. For i Christian 4.s regeringstid fandt urværkerne vej til adskillige af hovedstadens offentlige bygninger. Der kom ure på rådhuset, på byportene og på universitetet, hvor det viste sin nytteværdi, fordi studenterne sjældent selv ejede et ur. Når klokken ringede hel, vidste de, at det var på tide at bevæge sig hjemmefra, og når det efterfølgende kvarterslag faldt, sad de side om side på stolerækkerne, og forelæsningen begyndte. Det akademiske kvarter var født.

Men udbredelsen af ure skabte også kongens største problem. Jo flere der var, og jo flere kvaliteter de fandtes i, des mere afveg de fra hinanden. Det er ikke uden grund, at den engelske forfatter William Shakespeare (1564-1616) i de år sammenlignede en attraktiv, men upålidelig kvinde med et ur

fra Tyskland. Manglen på præcision hindrede byen i at fungere så præcist og effektivt, som han ønskede. Til sidst fik kongen nok, tog styrelsen fra kirken og magistraten og bad i 1643 sin egen klokke tage over. Så kunne alle fremover stille deres ure efter det kongelige på Blåtårn, for det blev rettet hver dag, og kongen mindede om, at undladelse medførte sanktioner som dem, der engang var overgået klokkeren på Frederiksborg.

En egentlig statsregulering af tiden blev dog først fuldført af Christian 5. (1646-1699), der ikke var sin bedstefars barnebarn for ingenting. Han var levende optaget af de nyeste teknikker til tidsmåling og sad ofte bøjet over hofurmagerens seneste frembringelser for at nærstudere, hvordan de fungerede, mens urmageren holdt lyset for ham. En dag, da kongen pludselig rankede ryggen, greb ilden fat i hårpragten, som i løbet af få sekunder svandt ind til en stinkende masse, som intet statsoverhoved kunne være tjent med at lufte i al offentlighed. Så han begyndte at gå med paryk som Solkongen selv. Hofvedstadens bedsteborgere fulgte moden, klippede lokkerne af og investerede i kunstig hårpragt. Sådan begyndte paryktiden i Danmark.

[...]

Videre læsning

Berg Eriksen, Trond: *Tidens historie. Tiderne Skifter* 1999

Et indsigtfuldt værk om tidens begrebshistorie, idéhistorie og kulturhistorie med vægt på klassiske værker – fra de græske filosoffer til Albert Einstein og Stephen Hawking.

Bering Liisberg, H.C.: *Urmagere og Ure i Danmark. København* 1908

Et standardværk om urenes, urmagernes og tidsmålingens historie i Danmark i de seneste 800 år. Bogen giver et detaljeret indblik i ures udbredelse og anvendelse og er bygget på solide kildestudier.

Dohrn-van Rossum, Gerhard: *History of the Hour. University of Chicago Press* 1998

Et standardværk om det mekaniske ur og urets mange og forskelligartede sociale konsekvenser i Europa fra middelalderen frem til den industrielle revolution.

Glamann, Kristof: *Time-out. Gyldendal* 1998

En essaysamling om, hvordan historikere tænker i tid og kronologi, og hvordan social- og samfundsvidenskabelige discipliner i de senere år har taget studiet af tid og tidsforbrug til sig.

Gleick, James: *Ikke tid nok. Tiderne Skifter* 1999

En bog om tidsmålingens følger for menneskelivet i en nutid præget af acceleration, tidspres og et slaveforhold til det ur, som ifølge forfatteren har overtaget Guds rolle som autoritet og sandhedsgiver.

Øhrstrøm, Peter: *Tidens gang i tidens løb, 3. udg. Steno Museets Venner* 1999

Et lille skrift med filosofiske og historiske betragtninger om begrebet tid. Det er det eneste værk, der beskæftiger sig med nationaltidens og universaltidens indførelse i Danmark.

På www.100danmarkshistorier.dk findes den omfattende litteratur, som forfatteren har anvendt til at skrive bogen, ligesom der er noter til bogen.